

A. ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

από την άλλη πάλι, αν η αρετή είναι ακριβέστερη και ανώτερη από κάθε τέχνη, όπως ακριβώς και η φύση, (τότε) θα μπορούσε να έχει για στόχο της το μέσον. Και εννοώ την ηθική (αρετή) γιατί αυτή σχετίζεται με τα συναισθήματα και τις πράξεις και σ' αυτά υπάρχει υπερβολή και έλλειψη και το μέσον.

Για παράδειγμα, είναι δυνατόν (κανείς) και να φοβηθεί και να δείξει θάρρος και να οργιστεί και γενικά να ευχαριστηθεί και να δυσαρεστηθεί και σε μεγαλύτερο και σε μικρότερο βαθμό (από αυτόν που πρέπει), και τα δύο αυτά δεν είναι καλά• όμως το να αισθανθεί κανείς αυτά τη στιγμή που πρέπει και σε σχέση με τα πράγματα που πρέπει και σε σχέση με τους ανθρώπους που πρέπει και για τον λόγο που πρέπει και με τον τρόπο που πρέπει, (αυτό είναι) το μέσον και το άριστο, το οποίο ακριβώς έχει σχέση με την αρετή.

B.1.

α. Ο Αριστοτέλης στην 8η ενότητα διατύπωσε τη θέση του υποθετικά (με δύο υποθετικές προτάσεις: «εἰ δὲ πᾶσα ...», «(εἰ) ἢ δ' ἄρετή πάσης ...») και δυνητικά (δυνητική ευκτική: «ἂν εἴη») προσδίδοντας ἔτσι μετριοπάθεια και διαλλακτικότητα στα λεγόμενά του. Στο σημείο αυτό κρίνει απαραίτητο να διευκρινίσει ὅτι αναφέρεται στις ηθικές αρετές (σχολιασμός). Στην 9η ενότητα υποβάλλει τις υποθέσεις και το δυνητικό συμπέρασμα σε λογικό έλεγχο με τη χρήση παραδειγμάτων και διατυπώνει ἕνα δεύτερο συλλογισμό. Για να αποδείξει τα παραπάνω, φέρνει σ' αυτή την ενότητα παραδείγματα συναισθημάτων, που προκαλούν χαρά ἢ λύπη, για τα οποία τονίζει ὅτι η υπερβολή και η έλλειψη δεν είναι καλό, ενώ το μέσον είναι. Για να τηρηθεί, ὅμως, το μέσον στα συναισθήματα, πρέπει να ισχύουν κάποιες προϋποθέσεις: να τα αισθανόμαστε τη στιγμή που πρέπει και σε σχέση με τα πράγματα που πρέπει και σε σχέση με τα πρόσωπα που πρέπει και για τον λόγο που πρέπει και να τα εκδηλώνουμε με τον τρόπο που πρέπει. Κάτι ανάλογο συμβαίνει και με τις πράξεις. Στη συνέχεια ο φιλόσοφος υπενθυμίζει ὅτι η αρετή σχετίζεται με τα συναισθήματα και τις πράξεις, στα οποία η υπερβολή και η έλλειψη θεωρούνται σφάλμα και κατακρίνονται, ενώ το μέσον είναι το σωστό και επαινείται. Ἐτσι καταλήγει και πάλι –με βεβαιότητα αυτή τη φορά – ὅτι η αρετή είναι ἕνα εἶδος μεσότητας [1η προκείμενη: το μέσον επαινείται και είναι το σωστό («τὸ μέσον ἐπαινεῖται καὶ κατορθοῦται»), 2η προκείμενη: ο ἔπαινος και το σωστό σχετίζονται με την αρετή («ταῦτα δ' ἄμφω τῆς ἀρετῆς»), συμπέρασμα: επομένως, η αρετή είναι ἕνα εἶδος μεσότητας].

Ο λογικός αυτός έλεγχος τον οδήγησε στην οριστικοποίηση του συμπεράσματός του και γι' αυτό χρησιμοποιεί πια οριστική ἔγκλιση («Μεσότης τις ἄρα ἐστὶν ἡ ἀρετή...»), που εκφράζει το πραγματικό και τη βεβαιότητα. Ο τρόπος αυτός διερεύνησης είναι ἀπόλυτα επιστημονικός, καθώς υποδηλώνει ὅτι ο φιλόσοφος είναι ανοιχτός σε περαιτέρω διερεύνηση, δεκτικός και σε ἄλλες σκέψεις και ιδέες, ενώ απέχει ἀπὸ το δογματισμό. Ἐτσι, προάγεται η επιστημονική ἔρευνα και οι επιστήμες εξελίσσονται.

β. Ο σωστός χρόνος, τα σωστά πράγματα, οι σωστοί ἄνθρωποι, ο σωστός σκοπός, ο σωστός τρόπος συνιστούν τις παραμέτρους εκείνης της ισορροπίας/συμμετρίας που παράγουν το τέλει ἀποτέλεσμα, δηλαδή το μέσον και ἄριστον. Ο Αριστοτέλης κάνει σαφές ὅτι η αρετή δεν είναι συναίσθημα (φόβος, οργή, θάρρος), ὅμως προκύπτει ἀπὸ μια

συγκεκριμένη αντιμετώπιση του συναισθήματος. Έτσι η ηθική αρετή προκύπτει από μια λογική επέμβαση του ανθρώπου στο συναίσθημα που περιγράφεται με τις πέντε συνθήκες του «δεῖν». Για να κατακτήσει ο άνθρωπος το «μέσον τε καὶ ἄριστον» χρειάζεται να διαθέτει εκείνη τη φρόνηση ώστε να ανταποκρίνεται στις πέντε απαιτήσεις του δέοντος και να ρυθμίζει την ένταση του συναισθήματος. Έτσι, όσον αφορά την ουσία της, η αρετή είναι μια μεσότητα, όσον αφορά όμως το «ἄριστον», είναι μια ακρότητα που συμπίπτει με το «υπέρτατο» αγαθό προς το οποίο πρέπει να αποβλέπει ο άνθρωπος. Το «ἄριστον», αν και είναι ακρότητα, συμπίπτει με το μέσον, γιατί αποτελεί τον υπέρτατο βαθμό τελειότητας. Η αρετή είναι μεσότης ανάμεσα στην υπερβολή και την έλλειψη, αλλά καθαυτή είναι τέλεια, δηλαδή έχει τον ανώτατο βαθμό τελειότητας, καθώς ούτε να ξεπεραστεί μπορεί από κάτι άλλο ούτε όμως υπολείπεται και σε σχέση με κάποιο άλλο.

Συμπερασματικά, στο χωρίο αυτό φαινομενικά έχουμε οξύμωρο σχήμα, καθώς ο Αριστοτέλης ταυτίζει το μέσον με το ἄριστο. Το μέσον, όπως έχει ήδη αναφέρει ο φιλόσοφος, βρίσκεται ανάμεσα στην υπερβολή και την έλλειψη. Το «ἄριστον» όμως κανονικά αποτελεί ακρότητα και όχι μεσότητα, καθώς βρίσκεται στην υπερβολή. Για τον Αριστοτέλη «ἄριστον» είναι η τελειότητα, το «τέλος», η ανώτερη αξία των όντων που προκύπτει από τη μεσότητα. Εδώ λοιπόν αποκτά τη σημασία του ιδανικού, του προτύπου, της μετρημένης συμπεριφοράς που οφείλουμε να ακολουθήσουμε, αν θέλουμε να κατακτήσουμε την αρετή, που είναι η μεσότητα. Έτσι οι δύο έννοιες τελικά ταυτίζονται και η αντίφαση αίρεται. Αξιοπρόσεκτη είναι η θέση και το γένος της αντωνυμίας «ὅπερ», η οποία αναφέρεται στη λέξη «ἄριστον», κι έτσι, συσχετίζεται και ετυμολογικά η λέξη «ἄριστον» με τη λέξη «ἀρετῆς».

B.2. Ο Κορυφαίος του χορού εκφράζει την άποψη ότι η Αντιγόνη ξεπέρασε το μέτρο και έφτασε στο θράσος. Το θάρρος για τον άνθρωπο είναι αρετή, το θράσος δεν είναι, γιατί ξεπερνά το μέτρο, τη μεσότητα. Σύμφωνα με τον Αριστοτέλη το θάρρος, η ανδρεία και η γενναιότητα βρίσκονται στο μέσον του θράσους και της δειλίας. Το θράσος αποτελεί την υπερβολή, η δειλία την έλλειψη και η ανδρεία τη μεσότητα. Η αρετή για τον Αριστοτέλη είναι μεσότητα και ταυτόχρονα αποτελεί το υψηλότερο και σπουδαιότερο χαρακτηριστικό για τον άνθρωπο. Με αυτή τη λογική, λοιπόν, θα συμφωνούσε με τον Κορυφαίο του Χορού.

Πρέπει, όμως, να επισημάνουμε ότι η συμπεριφορά της Αντιγόνης διαμορφώνεται κάτω από ορισμένες συνθήκες. Μπορεί η Αντιγόνη να ξεπερνά το μέτρο, αλλά υπακούει σε μια ανώτερη ηθική επιταγή και πρέπει να παλέψει γι' αυτή. Ξεπερνά το μέτρο σε σχέση με τον άρχοντα και την εξουσία του τόπου, γιατί έχει να αντιπαλέψει με ένα Κρέοντα που υπερβαίνει το μέτρο στη συμπεριφορά του και στη στάση του απέναντι στους ηθικούς νόμους και τους θεούς. Ο Κρέοντας τοποθετεί την πολιτεία του πάνω από τους άγραφους νόμους και τους νόμους των θεών. Έτσι, η στάση αυτή της Αντιγόνης επιδοκιμάζεται από το κοινό, που διαμορφώνει θετικά συναισθήματα απέναντί της.

B.3. Όλα αυτά θέλουν να πουν πως αυτό ακριβώς που ο άνθρωπος περιμένει από τον δαίμονα, από το θείον, το έχει, στην πραγματικότητα, μέσα στον ίδιο τον εαυτό του• με άλλα λόγια: όλοι οι άνθρωποι επιζητούν την ευδαιμονία, μόνο όμως από τις δικές τους πράξεις εξαρτάται αν θα φτάσουν κάποτε ή όχι σ' αυτήν. Όλες λοιπόν αυτές οι ιδέες πρέπει, στο τέλος, να έγιναν καθοριστικές για του Αριστοτέλη τη σκέψη• το αποτέλεσμα ήταν ο ορισμός του της εύδαιμονίας όπως τον διαβάζουμε στο τέλος του Α' βιβλίου των Ηθικών Νικομαχείων του: «ἡ εύδαιμονία ἐστὶ ψυχῆς ἐνέργειά τις κατ' ἀρετὴν τελείαν». Ενέργεια λοιπόν, κατά τον Αριστοτέλη, η ευδαιμονία του ανθρώπου, όχι κατάσταση, και πάντως ενέργεια της ψυχής του, με τους κανόνες της τέλει αρετής.

Το τελευταίο μέρος του ορισμού αυτού δείχνει καθαρά τη βαθιά πίστη του Αριστοτέλη πως την ευδαιμονία τους οι άνθρωποι μόνο με την κατάκτηση της αρετής μπορούν τελικά να την εξασφαλίσουν. Αυτός ήταν και ο λόγος που ο Αριστοτέλης αναζήτησε με πολλή επιμονή, αλλά και με πολύ, όπως θα δούμε, ρεαλισμό τον ορισμό της αρετής• στην πραγματικότητα τα Ηθικά Νικομάχεια είναι, σχεδόν στο σύνολό τους, μια διεξοδικότατη διερεύνηση του ενδιαφέροντος αυτού θέματος.

B.4 α. τέλεση, αποτέλεσμα/ αγωγή, άξιος/ ηδονή, αηδία/ δέηση, ενδεής/ κατόρθωμα, διόρθωμα

β. προσθεῖναι, ἀφελεῖν, ἐστί, ὑπερβολή, ὀργισθῆναι

ΑΔΙΔΑΚΤΟ ΚΕΙΜΕΝΟ Θουκυδίδου, ιστορία, Η´, 84

1. ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

Ο Νικίας, όταν ξημέρωσε, οδηγούσε τη στρατιά. Από την άλλη μεριά, οι Συρακούσιοι και οι σύμμαχοι πλησίαζαν με τον ίδιο τρόπο από παντού, χτυπώντας με τα βέλη και ρίχνοντας ακόντια. Και οι Αθηναίοι βιάζονταν να φτάσουν προς τον ποταμό Ασσίναρο, επειδή αφενός πιέζονταν από παντού από την επίθεση και πολλών ιππέων και του υπολοίπου πλήθους, και επειδή αφετέρου έκριναν ότι θα είναι γι' αυτούς κάπως πιο εύκολο να περάσουν το ποτάμι, και τέλος εξαιτίας της ταλαιπωρίας τους, αλλά και της επιθυμίας τους να πιούν (νερό). Όταν όμως έφτασαν σε αυτόν (στον ποταμό), έπεσαν μέσα χωρίς καμιά τάξη πλέον, αλλά ο καθένας, επειδή ήθελε αυτός να περάσει πρώτος και οι εχθροί επιτιθέμενοι (με επιθέσεις) έκαναν ήδη δύσκολη τη διάβαση. Πράγματι, επειδή ήταν αναγκασμένοι να περπατούν πολλοί μαζί, έπεφταν ο ένας πάνω στον άλλο και καταπατούνταν, και άλλοι σκοτώνονταν επειδή μπλέκονταν γύρω από τα δώρα τους και την εξάρτυση τους, ενώ άλλοι παρασύρονταν (από το ρεύμα του ποταμού).

2. προσέκειντο: κέηται, κέοιτο

βάλλοντες: βαλοῦντες

πιεῖν: πίεσθαι

διαβῆναι: διάβηθι

κατέρρευον: κατάρρει, καταρρεῖτε

ῥᾶόν: ῥᾶδίως

σφίσιν: οἷ οἱ

τις: τινά, ἄττα

διάβασιν: διαβάσεσι

σκεύεσιν: σκεύει

3. τοῦ πιεῖν: Ἐναρθρο απαρέμφατο που λειτουργεί ως ετερόπτωτος προσδιορισμός, γενική αντικειμενική στο «ἐπιθυμία»

διαβῆναι: Κατηγορούμενο του αντικείμενου διάβασιν μέσω του ρ. ἐποίουν.

χαλεπήν: Τελικό απαρέμφατο ως αντικείμενο της μετοχής βουλόμενος, υποκείμενο απρμφτ. τις.

ἄθροοι: Επιρρηματικό κατηγορούμενο του τρόπου από το χωρεῖν.

4. Υπόθεση: ἦν διαβῶσι τὸν ποταμόν (ἦν + υποτακτική)

Απόδοση: οἰόμενοι ῥᾶόν, σφίσιν ἔσεσθαι. (ειδικό απαρέμφατο σε χρόνο μέλλοντα).

Εἶδος: Εξαρτημένος υποθετικός λόγος που δηλώνει το προσδοκώμενο.

5. «Οὗτος ἔλεγεν ὅτι ἄθροοι ἀναγκαζόμενοι χωρεῖν ἐπιπίπτειεν τε ἀλλήλοις και καταπατοῖεν, περί τοῖς δωρατίοις καί σκεύεσιν, οἱ μὲν εὐθύς διαφθείροιεντο, οἱ δε ἔμπαλασσόμενοι καταρρέοιεν».